

Voetje voor voetje over de grens;

Mijn eerste stappen naar Santiago de Compostella, deel 2

Inleiding In de week van 14 tot 21 augustus 2013 heb ik mijn tweede etappe gelopen richting Santiago de Compostela. Als middeleeuws pelgrim, samen met mijn metgezellin Stephanie Laddrak. Stephanie heeft 10 jaar in het Archeon gewerkt, als muzikante (ze zingt heel mooi), en als visvrouw. De hele tocht van 8 dagen hebben we samen gelopen, en het is goed bevallen. Ook al kenden we elkaar nauwelijks, ik vertrouwde er van te voren op dat het goed zou klikken, en dat deed het. Eerlijk gezegd heb ik er geen moment aan getwijfeld of we goed met elkaar door een middeleeuwse poort zouden kunnen. In het Archeon, tijdens het eerste jaar dat ik er werkte, was ze me als een zeer vriendelijk en lief mens voorgekomen. Hoewel ik de vorige keer alléén vertrokken was, wilde ik nu helemaal met z'n tweeën wandelen. Geen idee of dat misschien moeilijker zou zijn bij het vinden van een slaappleats, maar voor het thuisfront was het een stuk rustiger als we samen zouden zijn. Stephanie heeft er een jaar over na kunnen denken, en vlak voor de vertrekdatum zei ze: JA. Mijn trefwoorden bij de zoektocht naar een wandelpartner waren: pelgrimage, stilte en gezelligheid. Dat laatste lijkt het tweede woord uit te sluiten, maar dat was niet zo. Soms stonden we even stil, en keken we om ons heen (*Altijd stilstaan als je om je heen kijkt! Eerste les pelgrimeren....*), soms praatten we tijdens het lopen, en soms zwegen we of zongen we.

Route Steeds hadden we de routebeschrijving wel bij de hand. Het is de Via Brabantica, een uitgave van het Vlaamse Compostela Genootschap. Deze loopt als volgt: Bergen op Zoom *Hildernisse* – Ossendrecht /*Stabroek /'t Rood* – Woensdrecht /*Noordpolder* – Kapellen – Ekeren / *Kasteel Hof van Veltwyck / de Oude Landen* – Antwerpen – Deurne / *Rivierenhof / Kasteel Sterckshof = Zilvermuseum* – Borsbeek – Lier.

De eerste dag We gingen op pad met de wijze les in ons achterhoofd van de gebroeders Ernst en Peter Boers: *Alles wat je op een pelgrimstocht vraagt, zal je zeker – in welke vorm dan ook – krijgen*. Dus onze eerste vraag van vandaag was, dat we graag veilig onderdak wilden vinden... Daar

gingen wij een kaarsje voor branden in de Mariakapel van de Gertrudiskerk. Het bleek trouwens dat Sinte Gertrudis ook een patrones voor pelgrims was. Kwam dat even mooi uit, zeg!

Ik heb ook een kaars opgestoken ter nagedachtenis van de volgende personen die in mijn omgeving ontvallen waren. 1) Ineke Merkelbach, mijn collega in de middeleeuwse muziek, van de Blauwe Schuyt, die mij juist in het voorjaar gevraagd had om met haar samen te gaan spelen. 2) Mijn collega van Kunstpuntgouda Monique Visser, die regelmatig zei dat ik met mijn pelgrimstocht moest doorgaan, en ook dat ik er méér mee moest gaan doen. Komt in orde, Monique! 3) Greetje Petri, de oude dame in Dordrecht met wie ik bevriend was; ik had via Loes Blom een reis-ikoontje uit haar spulletjes gekregen, dat ik bij me had. 4) Ron de Jong, de man van mijn blokfluit-collega Janine de Jong. Janine en Ron trouwden al tijdens onze studie, dus Ron kende ik al jaren. 5) Kees Grol, man van Tru, en vader van Anne Bregje, Anne Meike en Klaartje. Vriend van Juliën en mij, en plots overleden en begraven in de week voordat ik op weg ging.

We vielen binnen bij een kort middaggebed van 3 personen, en de voorganger zei: *‘Waar er twee of meer in Mijn naam aanwezig zijn, daar ben ik in hun midden’*. We werden uitgezwaaid met de pelgrimsgroet *Ultreia*. Dat voelde als een echt begin: *zo, nu beginnen we echt*.

Onze tocht werd op deze dag versierd met heel veel vlinders: citroenvlinders, blauwtjes, de oranje luzernevlinder, kleine vos, dagpauwoog. Stephanie is bioloog en weet veel van dieren en planten. Dus zij reageert op alles wat ze ziet. Zij spreekt honden, paarden, koeien, maar ook vlinders aan. Reuze gezellig! Ook mensen versierden onze tocht (alle dagen), en Erik de Jonge, boswerker bij het Brabants Landschap, was de eerste die ons fotografeerde. Verder kregen wij thee bij bezoekerscentrum Kraaijenberg, een appel bij Hoeve Hildernisse (vanaf volgend jaar een prachtig ‘Bed and Breakfast’). Daarbij vertelden we natuurlijk steeds wat we aan het doen waren, en waarom. Alle keren dat we dit vertelden reageerden de mensen positief: *Wat leuk dat jullie dit doen, wat tof, en (in België) amai!!* We kregen aan het eind van de middag een biertje van varkenshouder Roefs bij Café *Non Plus Ultra* (= Niet Verder!). Dat was voor ons een teken om hier overnachting te

zoeken; nee, pardon: te VINDEN! Nog een tip van Peter: *Je kunt altijd naar de pastorie vragen*. De heer Roefs belde voor ons naar de pastorie, al was dat nu een woonwinkel geworden..... We waren welkom zei men, maar toen we aanbelden zei de vrouw, dat ze dacht dat het een grap was..... Tja, het Hogere, het Universum, en zelfs Gertrudis, laat zich niet bedonderen. We hadden weer wat geleerd. Terug bij het café, waar de mensen op het terras met ons meeleeften, stond onze eerste gastvrouw op: de equi-therapeute Ingrid Kuijle-Mulder.

Wij kwamen op de Dorpsstraat te Woensdrecht in een paardenstal terecht, met dunne yogamatjes en 'bestrooide' paardendeckens, en een skippybal (kon ik de volgende morgen toch nog mijn adem/stem-oefening doen die ik in Tilburg van Ildiko Hajnal geleerd had!). Aan de andere kant van de stal zaten onzichtbare waakhonden in een hok, waar we de deur niet van mochten openen.....Eng hè..... De honden waren overigens wel zichtbaar aanwezig in de vorm van enkele hondendrollen op het grasveldje, waar we op twee tuinstoelen konden zitten. Ingrid en haar man waren 's avonds weg, dus we waren op onszelf. We kregen alleen bezoek van een meisje van een jaar of 12, Maaïke, met haar moeder, die 'haar' paard kwam verzorgen. We hadden een gezellig gesprek met hen, en we keken ernaar hoe haar moeder met alle geduld, zonder kam maar met de handen, de klitten uit de staart van het paardje haalde. Mindfulness ten top.

Later op de avond gingen we op zoek naar warme thee. We kwamen terecht bij *Café In 't oude Hoefijzer*. Karel/Alex de bakkerinrichter, en Peter Greef, de eigenaar van 't café, boden ons de thee aan. Als dank hebben we mondharp gespeeld. Dat wekte romantische gevoelens op bij heer Alex.....: hij wilde wel met ons mee..... en toen zijn we maar snel naar onze veilige paardenstal gevluht!

Omdat we niet in het huis konden, waren we genoodzaakt onze behoefte ergens in een hoek van het wekje te doen. Gelukkig wel onzichtbaar voor omwonenden, maar toch.... Dat bracht ons, samen met de harde betonnen vloer, een stampend paard dat net die nacht koliek kreeg, de kou, en het feit dat we daardoor letterlijk geen oog dicht hebben gedaan, tot de spreuk van de dag: *Een gegeven paard kijk je niet in de bek*. Want

de volgende morgen stond er buiten de staldeur een ontbijtje klaar met kersen, verse vijg (nee, géén paardenvijg, flauw hoor), thee en brood met zelfgemaakte jam. We kregen er later ook nog een spannend verhaal over kabouters en schaduwpaarden bij, en we mochten heerlijk toilettéren in het huis. Dank, Ingrid. En ook: dank, Pauline, voor het uitlenen van de warme vlieger (middeleeuwse mantel) die groot genoeg was om me in te rollen.

De tweede dag 15 augustus, Maria Hemelvaart.... Toen we wegliepen van de paardentherapeute, kwamen we een 90-jarig mannetje tegen. Hij zag ons en zei: “Ausweis, Bitte!” Hij had de oorlog meegemaakt, en was bang dat we door ons vreemde, opvallende uiterlijk (?!) opgepakt zouden worden in Antwerpen.....

*** Het bleek dat in Woensdrecht en omgeving vele mensen zijn omgekomen in de Tweede Wereldoorlog, en dat dit gegeven nog aardig leeft onder de bewoners van dit gebied. We passeerden dan ook een oorlogsmonument voor de Canadese bevrijders, en een tankwagen. *** (= toevoeging Stephanie)

We liepen over een smokkel-pad, dat maakte het ook heel spannend! Deze dag zouden we, misschien om in de sfeer te blijven, veel paarden zien.

Slecht weer, regen, de plastic regen-poncho's voor de dag gehaald. Het was flink afzien. Ik had wel eens gehoord dat de derde dag het moeilijkst is, en dat dan de 'Man met de hamer' zou komen. Maar nu was hij er de tweede dag al.... Mijn emoties en gedachten slingerden zich tussen twee uitersten: aan de ene kant vertwijfeling (“Waar begin ik aan?”, en: “waar stel ik Stephanie aan bloot?”). Aan de andere kant vreugde en verwondering (“Hoe toevallig is het dat je met Maria Hemelvaart op een onbekende plek een kerk met diezelfde naam tegenkomt?”). Bij een Mariakapelletje hebben we een middeleeuws Marialied gezongen: *Edi beo thu hevene quene*. En we hebben het volgende gevraagd: een veilige, rustige, vriendelijke en comfortabele slaapplek, mèt matras!

Na twee keer verkeerd te zijn gelopen in een stukje bos hebben we iemand om hulp gevraagd. Een man, een zoon en een hond (dalmatiër)... Hij wilde ons wel met de auto naar een andere camping brengen. We stonden namelijk op een camping, de Ruige Heide, die geen camping bleek te zijn, en het oude vrouwtje aan wie we eerst iets gevraagd hadden, gaf ook geen thuis meer. Beetje gesloten en wantrouwig, die Belgen, zou deze man later over zijn eigen volkje zeggen. Op dus naar die andere camping, de Watertoren, maar daar bleken geen tenten of trekkershutten te huur te zijn. Toen naar de pastorie, alwaar ze ons doorverwezen naar een rusthuis (goede naam voor onze volgende nacht....). Maar daar waren alle plekken bezet, en toen stelde de man voor dat we in hun tuinhuisje konden slapen..... En zo reden we naar het Binnenpad in Berendrecht. We werden er hartelijk ontvangen door Lorenzo, leraar geschiedenis; Tanja, docente psychologie en pedagogiek op dezelfde middelbare school in Antwerpen; en de zoontjes Mauro en Livio, hond Pipa, en kat Milo.

We kregen alle vijf dingen waar we om gevraagd hadden in één keer, en nog twee soorten Italiaanse pasta toe! Want dat Lorenzo een Italiaanse Belg is, dat was wel duidelijk. We weten nu ook het Italiaanse woord voor vleermuis: pipistrello. Dat vindt Tanja het leukste Italiaanse woord dat ze kent. De pipistrelli vlogen bij tieners laag over onze hoofden. Trouwens, Tanja had pogingen gedaan om kaartjes te kopen via internet voor het theaterspektakel Spartacus, waar ik de week daarvoor aan meegedaan had. Dat was niet gelukt, maar bijna waren zij daar dus geweest..... Hoe toevallig is dat dan nu weer?

Ik heb *Ecco la primavera* gezongen, en op de doedelzak, koehoorn en mondharp gespeeld. Stephanie heeft de jongens met de vuursteen en de vuurslag vuur leren maken. De beide jongens waren zeer belangstellend, en ze wisten ook heel veel. Niet elke jongen herkent een vuurslag op het eerste gezicht, zij tweeën wel!

*** Stephanie kreeg van de jongste, Livio, een 'rondleiding' in het tuinhuisje, waarna hij haar eerbiedig zijn hoofdkoplamp overhandigde, voor als het donker werd. De grote spin konden we helaas (hoewel...?) niet meer vinden. Het was sowieso ontroerend hoe de twee broertjes

zomaar hun tuinhuisje teovertrouwden aan twee onbekende en raar geklede dames. En hoe ze ons enthousiast over van alles en nog wat vertelden. Hun moeder was er eigenlijk ook wel verbaasd over. ***

Na het eten vertrokken wij naar ons pelgrimsverblijf, dit alleraardigste tuinhuisje: een fris rood geverfd houten chaletje in een grote Berendrechtse achtertuin. We hebben het heerlijk warm gehad, in onze lakenzakken, en onder de slaapzakken van de kinderen.

De volgende morgen wachtte ons een heerlijke kop sterke Ierse thee ("Barry's"). Tot verbazing van hun ouders waren zelfs de twee broertjes al uit hun bed gekomen om ons uit te zwaaien. (Wat een schatjes). Stephanie heeft, als dank, aan Lorenzo een door Erwin gemaakte Romeinse fibula (kledingspeld) gegeven. En ik, net als gisteren, aan onze gastvrouw een middeleeuwse handgeweven bellenband.

De derde dag We liepen langs een weide met dikbil-koeien, en Stephanie begon spontaan het lied te zingen *'k Zou zo gerne een koeiken kopen,*. *Annemarie, Katrien, Katrien.* We zongen om de beurt een regel, om adem te sparen. Het is zo'n rondgaand liedje, net als *There 's a hole in my bucket, dear Lisa.* Via de melk, en de koeistaart waar haar op zit, kwamen we op de rijstepap, die verder op de dag nog een rol zou gaan spelen. Terug bij de melk kwamen we op Koffie! Universum, coffee, please..... Wel wat oneerbiedig, maar ja, we waren in een jolige stemming beland door dat lied en het ritme waar we op liepen. In een heel saaie lange straat zijn we maar het lied van *Janneke en het kanneke* gaan zingen. En ik verzeker je: het werkt!

Een auto stopt, en een vrouw stapt uit. Ze loopt een tikkeltje moeilijk. Ze zegt dat ze de schelp herkent; zij heeft de tocht naar Santiago gefietst, en of we zin hebben om bij haar te komen lunchen..... Jaaaa, natúúúrljik! We krijgen van IIs, in de Streeppstraat te Kapellen, heerlijke zelfgemalen koffie, in een percolator gezet. Zulke lekkere koffie drink je zelfs bij een speciaalzaak niet eens. We praten over onze filosofische mijmeringen onderweg omtrent het Goddelijke en het Universum. Later vraag ik haar of er in het volgende dorp nog een schoenwinkel te vinden is waar ik een

leren riem kan kopen. Ze staat op, pakt een leren, behoorlijk middeleeuws uitzierende riem, en geeft hem aan mij! Dan kan een mens alleen maar verbluft zijn, niet waar? Hoewel, ook blij en ontroerd...

Ils heeft een prachtig fotoboek gemaakt van haar fietstocht naar Santiago. Het is een inspirerend boek. Ik ben blij dat ik mijn nieuwe fototoestel heb meegenomen. ...Misschien dat het zelfs mij gaat lukken om zo'n fotoboek via de computer te gaan samenstellen...

We kregen een biologische lunch met allerlei lekkernijen, zoals linzen, tomaten en komkommer. Het was alvast ons avondeten! De overgebleven olijven gaf Ils aan ons mee voor onderweg. Twee bananen en verpakte mueslikoekjes erbij. Stephanie zei later: "Zij wist precies wat een pelgrim nodig heeft". Als dank heb ik ook aan Ils een bellenband gegeven.

*** Aan de muur bij Ils ontdekten we zowaar ook nog een scapreel: een middeleeuws muurkastje. En toen we weggingen, gaf Ils ons nog een laatste spreuk mee: "Alles wat je thuis laat, is meegenomen". ***

Op zoek naar onze volgende overnachting stapte ik tegenover het Kerkhof van Ekeren een tot winkel omgebouwde container binnen. Stephanie zat bij de ingang van het Kerkhof te wachten. Maggie, van kaas- & delicatessenwinkel Delikater, heeft met haar smartphone heel veel moeite voor ons gedaan om een B&B of goedkoop hotel voor ons te vinden. Zij vond uiteindelijk ons volgende 'oplaadpunt' Ibis Budget Hotel voor ons. Oplaadpunt voor onze telefoons èn voor onszelf! Maar eerst wachtten wij in haar kleine winkeltje op haar man die ons er naar toe zou brengen. We kregen van haar zomaar twee rijstpuddinkjes, en ze gaf ons ook een brood. Ha, daar was de connectie met de rijstepap uit het lied van vanmorgen! Dat vonden we heel treffend: dat we diezelfde morgen over rijstepap gezongen hadden, en dat we dat nu gratis aangeboden kregen. Wat een lief en vriendelijk mens, zeg. En dat terwijl ze het financieel gezien moeilijk heeft. Hun winkel hebben ze moeten sluiten, en daarom staat ze hier, in deze omgebouwde container, op die onaantrekkelijke plek bij een bedrijventerrein. We hebben natuurlijk wat kaas bij haar gekocht, een kaas met de naam 'Delirium' (heerlijk). Toen hebben we twee liedjes voor haar gezongen: *Quand je vois hiver retourner, vanwege de bon*

fromage die daar in voorkomt. En natuurlijk 'k Zou zo graag een koeien kopen, vanwege de rijstepap. We hebben ook de koeienhoorn en de twee mondharpes laten horen. We hadden plezier voor drie!

Ik vond dat Maggie ook een bellenband verdiend had. Tenslotte was de overnachting (met luxe douche en toilet voor onszelf, en ontbijt) aan haar te danken.

De vierde dag Een luxe bed, genoeg ruimte (een smalle 'vierkante meter') om enkele rek- en strek-oefeningen te doen, een ontbijt met een automatische toastmachine.....

*** Stephanie stelde nog even een Doggy Bag samen van jammetjes, boter, broodjes en koffiezakjes. *** Een goed begin van de dag. Wat kan een mens dan iets (relatief) gewoons enorm gaan waarderen.

We kregen een lift aangeboden, precies naar het eindpunt van de vorige dag bij het Kerkhof van Ekeren, van een Groningse diamantair, die, geheel passend, Jacob heette. Hoe toevallig is dat nu weer, nu we een Jacobsroute bewandelen?

We gingen eerst Maggie gedag zeggen, en vertellen dat we bij Jacob flink reclame voor haar gemaakt hadden. Want Jacob had verteld dat hij regelmatig omrijdt voor een goede worst of een goed stuk kaas. We hopen dat hij binnenkort bij Maggie in haar winkeltje binnenstapt, en dat dat voor haar gouden deuren opent..... (Magie! Grapje van Maggie zelf).

We liepen langs het Kerkhof. Daar zagen we dat iemand een 'Enkeltje Kerkhof' had gekregen, dus net als wij, maar dan anders. Daarom vonden we het gepast om hier het Egidiuslied te zingen. Vlak voor we het natuurgebied de Oude Landen ingingen, kwamen we nog voorbij een Hof/Kasteel, dat nu in gebruik is als gemeentehuis. In het natuurgebied determineerde Stephanie enkele mij onbekende planten, zoals: gele/zwarte toorts (geen koorts), boslathyrus, leverkruid. En we zagen het dikkopje, de enige mot die overdag vliegt. Dag, mot!

Aan de periferie van Antwerpen, met sociale woningbouwflats, was een prachtige grasstrook met wilde bloemen ingezaaid. Misschien voor de

vlinders, of vanwege de sociale cohesie? Of anders gewoon *om de wereld wat mooier te maken!* Ook een uitspraak van Peter, toen ik hem eens vroeg waarom hij zo'n mooi leren middeleeuws tasje aan zijn veel minder mooie vouwfiets hing. Dus dit werd de spreuk van deze dag.

We kwamen langs een rijtjeshuis, en iemand sprak ons daar aan. Wij vroegen om water, en binnen de kortste keren zaten we in de voortuin van Annick, Marc, Nick & Lynn (en Lou de hond) koffie te drinken met mellowcakes, toevallig (?!) één van Stephanie's lievelingskoekjes. Annick had ons uit de verte zien aankomen. Zij dacht dat we Peruanen waren in traditionele dracht. En wij kregen weer een cadeautje van boven! Later hebben we nog een kaarsje gebrand voor de zieke hond en voor de zeemansreis van hun zoon naar Zuid-Amerika.

Het kan trouwens nog veel gekker, wat betreft de reacties:..... Jozef en Maria (waar is Jozef, denken we dan),..... twee Maria's....., de vlucht naar Egypte, schaapherders,waar zijn jullie schapen?,waar is jullie ezel?.....van welke bende zijn jullie?..... Mooi, verrassend, tof! AMAI!! We hebben gemerkt dat iedereen die ons tegemoet kwam, op de één of andere manier verwonderd, geamuseerd, vrolijk of anderszins positief reageert.

Slechts één keer voelden we ons een beetje uitgelachen, door een paar dames op een terras. Nou ja, dan hebben we ze toch een beetje vrolijk(er) gemaakt!

"Water? Rivier? De Schelde is niet zomaar een rivier, dat is niet zómaar water" Langs de havens bij de Schelde kwamen we Antwerpen binnen. Bij één van de parkjes langs de rivier was een barbecue-party in volle gang, met een volledig varken aan het spit. We vroegen ons lachend af of we een stukje varken zouden krijgen..... Een vrouw kwam aangelopen, en zij vroeg ons of we muziek wilden maken. Dus wij manden af, uitpakken, instrumenten tevoorschijn halen.... We hebben *de Trotto* gespeeld op de doedelzak, en *Como poden* gezongen voor Jos omdat hij het betreurde dat hij vanwege zijn leeftijd nooit meer naar Santiago zou kunnen lopen. Ook samen een rondje mondharpn gedaan. Intussen had Vera, zijn vrouw een collecte gehouden, en in no-time bijna € 30 voor ons

opgehaald! Dank, Vera, Jos, en dochter Inge, voor deze mooie ervaring om als echte speellieden onderweg een feest op te luisteren.

Ook wegwijzeres Saskia Sophie Dhondt verdient een plaats in dit verslag, omdat zij ons een half uur aan de praat gehouden heeft.... Was ze misschien manisch? We werden er een beetje dol van, maar het kwam uit een goed hart.....

Ons volgend dak-boven-het-hoofd was een heuse Pleisterplaats voor Pelgrims: het Sint Julianus Gasthuis in de Sint Jansvlietstraat. Mevrouw Frida van Galerie de Zwarte Panter is met ons meegelopen om de sleutel op te halen bij de kosteres van de st. Andrieskerk, mevrouw Gerda Marin. We moesten een uurtje wachten, en hebben daarom naar een Vikingspel gekeken ('Cub'), dat enkele jongeren op een veldje bij de Munthof aan het spelen waren.

*** Stephanie was totaal verwonderd om dit spel ineens hier gespeeld te zien worden door moderne Antwerpenaren. Zij kende het alleen in middeleeuwse context, en had het meerdere keren met scholieren in het Archeon gespeeld. ***

De vijfde dag, zondag Gisteren hadden we gevraagd om onderdak dat we relatief gemakkelijk zouden krijgen, liefst (bijna) gratis, met alles erop en eraan..... Eigenlijk zijn we dus wéér verhoord. Want onze twee overnachtingen in het Sint Julianus Gasthuis kostten in totaal 28 euro, en bij de collecte was ongeveer 29 euro voor ons opgehaald! Echt, de wonderen zijn de wereld niet uit. Omdat er zich verder niemand anders had aangemeld voor de pelgrimsherberg, mochten we bij wijze van uitzondering twee nachten blijven. Heerlijk, ons eigen 'bedoeninkje', met douche, toilet en waterkoker. En een ruime zaal met vier stapelbedden, die we direct in gebruik namen als kleding- en wasrek!

We gingen naar de Sint Andrieskerk. De klokken gingen luiden zodra we ons hadden afgevraagd waarom het zo stil was. Stephanie had al eerder opgemerkt dat een aantal keren al de klokken gingen luiden zodra wij ergens aankwamen..... De spreuk van de dag werd: *Zoals het klokje thuis klinkt, klinkt het nergens*. In de mis ging het over vrede en verdeeldheid: “

Gij denkt dat Ik kom om vrede te stichten, maar ik ben gekomen om verdeeldheid te zaaien". Nou, daar snap ik nog steeds niets van, dus wie het mij wil uitleggen, is welkom. In de dagen dat wij pelgrimeerden bereikten ons de vreselijke berichten over de gif-aanvallen in Syrië, en de tumultueuze situatie in Egypte.....

In deze kerk ging het er overigens hartverwarmend aan toe. Vooral de vredeswens naar elkaar maakte indruk op ons. Helaas was er wel een vals-zingende voorzanger. Dat vind ik uit de aard der zaak behoorlijk storend. Stephanie had er minder last van, zij kon er 'doorheen kijken'. Na de mis hoorden wij dat de stempel voor onze Jacobspas in de Sint Jacobskerk gehaald diende te worden. Daar maakten we nog een stukje van de uiterst conservatieve dienst mee, met veel wierook en veel Latijn, maar verder heel ingetogen. Dat had ook wel wat, ware het niet dat na afloop de dienaren des Heeren totaal door, langs, of om ons heen keken. We hebben wel een mooie stempel gekregen van de vriendelijke koster, maar volgens Stephanie had zelfs hij een beetje haast om thuis te komen!

*** Wat een contrast met de sfeer in de St. Andrieskerk. Zo zie je maar weer dat er vele soorten van geloofsbeleving onder de mensen te vinden zijn. ***

We hebben onszelf getraceerd op een lunch met veel groenten, bij Café de Sinjoor, vlakbij de Pelgrimsstraat. Overigens heeft die straatnaam niets met pelgrims te maken, maar alles met een persoon die Pelgrom heette, jammer nou!

In de Onze-Lieve-Vrouwe-Kathedraal begonnen we in de gebedskapel, toen er even niemand was, Marialiedjes te zingen. We bleven maar doorzingen, ook al kwamen er steeds mensen binnen. Die bleven staan luisteren, en een mevrouw stopte ons bij het weggaan 5 euro in de hand.... Hier en daar bedank-knikjes, ook al waren we daar niet op uit. Voor ons was het een heel gelukkig , zo je wilt spiritueel, moment waar we van genoten hebben. En we hopen dus de luisteraars ook. Al was het natuurlijk een beetje brutaal om in een gebedskapel te gaan zingen..... maar sommige dingen moet je gewoon doen. Voor ons was dit ons gebed.

En omdat er niemand van de kerk kwam zeggen dat we moesten stoppen, zeiden we later tegen elkaar: “Wie zwijgt, stemt toe”

*** Buiten voor de kerk mochten we nog even poseren voor het fotomoment, door een reporter van de Antwerpse Gazette. Nu worden we misschien eindelijk beroemd! *** De foto schijnt te vinden te zijn in het digitale fotoalbum van de AG onder de naam ‘Bollekesfeest’....

Bij een café zaten we naast Anita en Koen. De cafés zaten trouwens vol, want het was Bollekesfeest in Antwerpen. De bollekes, dat zijn de ronde bierglazen. De rest spreekt voor zich! Anita bood ons tijdens het gezellige gesprek spontaan haar huis ter overnachting aan. Maar dat vonden we een beetje te dichtbij. Hoe dat afliep, lees je verderop.....Want eerst zouden we nog een bezoekje brengen aan de burens van de herberg, Adriaan en Frida, en hun Galerie de Zwarte Panter. Een Belgische kunstenaar had persiflages van schilderijen van Jeroen Bosch gemaakt. Indrukwekkend om te zien, zeker als je een idee hebt van de originelen. Adriaan heeft wat foto's van ons gemaakt. En voor een groepje bezoekers hebben we op het beeldige binnenplaatsje een miniconcert gegeven. Erg leuk. Ook hadden we nog een heel persoonlijk gesprek met een vrouw uit Zuid-Afrika, die na een scheiding haar hele hebben – en houwen, inclusief haar huis, had verkocht. Om door Europa te gaan reizen... Zij wist dus wel van loslaten... We waren er van onder de indruk, en ik ben eigenlijk best benieuwd hoe het nu met haar gaat. De galerie sloot door al deze gesprekken en het musiceren een half uur later dan gepland. Mooi detail: het gasthuis, met de kapel waar de galerie in gevestigd is, was in de veertiende eeuw al een pelgrimsherberg, en sinds 2012 heeft het deze functie weer teruggekregen.

's Avonds om 19.30 uur kwam de heer Hugo van Pelt langs, lid van het Vlaams Compostela Genootschap/ St. julianus Gasthuis. De tijd vermeld ik erbij, omdat hij pas twee-en-een-half uur later, op onze nadrukkelijke toespelingen, vertrok. Hij wilde blijkbaar zijn verhaal (verhalen) kwijt. Koster van een kerk, ontslagen na de komst van een nieuwe dominee, gedwongen verhuizing, teleurstelling, verdriet... Over zijn ezeltje Miriam, waarmee hij naar Santiago is gelopen.....Hij bleef 2 ½ uur praten, en wij waren op een gegeven moment echt suf-geluld (excusé-moi le mot). Om

de beurt gingen we tijdens het één-mans-gesprek in de keuken ernaast naar onze thuisbasis bellen. Ach, het was beslist een bijzonder en goed mens, en dat was het. We hopen dat hij een waardig afscheid van zijn werkzame leven krijgt, en niet al te gefrustreerd zal blijven. Hij vond het heel erg om Antwerpen te verlaten; hij had er zijn hele leven gewoond. Dat is wel zuur dan, hè...

Op de hoge promenade langs de Schelde hebben wij onze avondwandeling gemaakt. We liepen langs vele bankjes waar verholen nieuwsgierige blikken vanaf kwamen. Nadat wij omgekeerd waren, weer langs al die bankjes, kwam Youssef ons achterop rijden, om ons aan te spreken. Een aangenaam gesprek volgde, hoewel Youssef ons toch wilde bekeren. Want ook al zijn we als pelgrims wel 'gelovigen' voor moslims, we zijn toch belast met een 'foutje'.....

De zesde dag Afscheid van een fijne herberg. Als dank hebben we een bellenband in de keuken opgehangen, met twee pas gekochte belletjes eraan. Eerst hebben we de sleutel weggebracht bij mevrouw Gerda Marin., langs het veldje waar we het Vikingspel met de koning, de blokken en de werpstokken hadden bekeken. Toen hebben we in de Sint Andrieskerk een kaarsje aangestoken bij het beeld van Maria, dat juist vanwege 15 augustus, Maria Hemelvaart, een nieuwe blauwe mantel had gekregen. Omdat Maria de schutpatrones is van Antwerpen, is dit een bijzondere feestdag voor de Antwerpenaren. Zij noemen het ook wel *Moederke's dag*. Op het hoogkoor en achter het grote altaar hingen ook blauwe doeken. Een mooi geheel.

Pastoor Patrick, die ons de vorige dag in de mis al had gezien, sprak ons aan en wenste ons een gezegende tocht. Altijd fijn, zo'n wens. We hadden bij het aansteken van de kaars gevraagd om een makkelijk verkregen slaapplek, die ons als vanzelf aangeboden zou worden. Want het vinden van onderdak was deze tocht nog niet één keer ècht van een leien dakje gegaan, vonden we.....

*** Op aanraden van de pastoor zijn we ook nog even het nieuwe 'kleedje' (= jurk) van Maria gaan bekijken. Haar jurk bestond onder andere

uit allemaal veertjes, en was gemaakt door de vooraanstaande modeontwerpster Ann Demeulemeester. Maria leek nu wel een dame uit de 20-er jaren van de vorige eeuw! Wij konden ons voorstellen dat niet elke parochiaan hier zo gecharmeerd van raakte, maar het was wèl kunstzinnig. ***

Dàg, Antwerpen! Het was Stephanie's eerste bezoek aan deze stad, *** en ze komt zeker terug! *** ...We liepen Antwerpen uit door een MultiCultiStraat, zoals elke grote stad die inmiddels wel zal kennen. Lekkerse Turkse pizza en zoete lekkernijen uit Marokko in overvloed! We kregen leuke reacties en vrolijk-nieuwsgierige blikken in deze wereldstraat. Bijvoorbeeld het gesprek met Fatima. We liepen alle drie met een hoofddoek op, tenslotte. Niets gemerkt van stugge oude of nieuwe Belgen! Ja, dat sommigen ons eerst een beetje raar aankeken, daar waren we inmiddels al lang aan gewend.

In de Stadstuin, die voor educatieve doeleinden werd gebruikt, hebben we geluncht bij Rune en Hera, twee vriendinnetjes. De ouders van Rune beheren een deel van de tuin. De meisjes zongen een liedje voor ons, waar we niets van konden bakken. Iets over Laura die haar vader miste. Een soort K3-liedje soms? Maar wel lief.

In Park Rivierenhof hebben we een privéconcert gegeven voor een gezinnetje dat daar rondliep. Een vader, een Zweedse moeder, en dochter en vriendinnetje Eloise en Edith. Later, zo tegen het eind van de middag zijn we ontzettend verdwaald in het overigens prachtige park. Iemand die zei dat dat toch niet zo'n enorm groot park is, geloven we gewoon niet. Zelfs de grote groep tamme ganzen die we tegenkwamen, konden we niet meer zo waarderen.... We kwamen bij een mooi kasteelachtig gebouw, dat het Zilvermuseum bleek te zijn. *** Helaas mochten we hier niet overnachten, ook al paste onze kleding geheel in de stijl van het kasteel, maar *** Dirk, van het museum, was zo vriendelijk om op Google het adres van Anita op te zoeken. Dus wij óp naar de Loenoutstraat in Deurne (B).....

Door Anita werden we enthousiast ontvangen. Ze had zich al afgevraagd of we zouden komen. We werden verwend met dadels, druiven, heel veel

water en chili con carne. Anita is volgens ons een work-aholic! Zij spreekt met zoveel enthousiasme over haar werk. Ze wordt hoofdverpleegkundige in het ziekenhuis. Wij denken dat ze een hele goede wordt! Zij is weer alleen na een 12-jarige relatie. Zij wilde geen kinderen, en hij wel... Wij hebben Anita buiten op het plaatsje een privéconcertje gegeven. Verder hebben we veel gepraat, over van alles en nog wat: buikdans, een valse kat..... Het was heel gezellig. Anita heeft één plant in haar verder sobere modern ingerichte kamer staan. Dat was een orchidee, en hij was tanende. Met Stephanie's middeleeuwse schachtje heb ik een paar dode bladeren eraf geknipt, want Anita gunde zichzelf niet eens tijd om een nieuw schachtje te kopen! En nu krijgt de orchidee een nieuwe kans. Anita, zorg je goed voor jezelf en voor de orchidee?

...En nog bedankt voor je spontane aanbod, daar aan het cafétafeltje. We wisten toen nog niet dat het de bedoeling zou zijn om bij jou te overnachten.... Maar later realiseerden we ons dat onze bede: een slaapplek die ons vanzelf aangeboden zou worden, op dat moment al verhoord was! Natuurlijk heeft ook Anita een bellenband van ons gekregen, en hebben we de volgende morgen voor haar een klein vaatje gewassen.

Over onze kinderloosheid hebben Stephanie en ik de tweede of derde dag even gepraat. Voor mezelf geldt het volgende: mijn kinderloosheid is ongewenst, en al leer ik inmiddels steeds meer om er 'goed' mee om te gaan, ik word er wel altijd mee geconfronteerd. De ene keer kan ik er beter tegen dan de andere, maar het is een soort blijvende rouw die ik met me meedraag. In elke fase van mijn leven kom ik mijn gevoeligheid hierin tegen: zussen en broers kregen kinderen, en ook studiegenoten, collega's, overige familie en vrienden, leerlingen, burens, kennissen. In een volgende fase lijken er voortdurend mensen om mij heen oma of opa te worden Nog afgezien van de vele nieuwsberichten over mensen die na een onrustige tijd kinderen krijgen, en ontdekken dat "dit het mooiste is wat mij ooit is overkomen". Alle fases die men met kinderen doormaakt, zullen wij nooit kennen.

Dit is één van de redenen dat ik pelgrimeer: om mijn plek hierin te leren kennen en te aanvaarden. Het is ook één van de redenen dat ik mijn werk

als middeleeuws muzikant zo belangrijk vind. Ik herken dan ook de spirit van work-aholisme van Anita in mijzelf! ...Genoeg hierover. Of, tot slot van deze overpeinzing: ik ben geen moeder, maar wel tante, van 8 prachtige neven en nichten. Ik hoop dat mijn 'muziek' op de één of andere manier hen voort zal leven..... (..En dat zij later – liefst vrijwillig en met liefde - mijn grafkist zullen dragen....)

De zevende dag We liepen langs een veld met suikerbieten, en het enige liedje dat in mij opkwam, was: *En Adam sloeg Eva met suukerbiet'n voor de kont, holadiee, holadioo.....* Oneerbiedig, zeg! Ik weet echt niet meer van wie dat liedje nou was, maar het zal ongetwijfeld een carnavalsliedje zijn geweest. We liepen overigens wel lekker op dat ritme.

Eva is trouwens de Oudtestamentische tegenhanger van Maria. Dus het was ook wel goed dat ze op deze pelgrimstocht toch tenminste genoemd is..... O, nee, ook in de hymne *Ave Maris stella* komt zij voor.

Bij een aardse Maria, een schapenhouderster van een sjieke Engelse schapensoort die ik vergeten ben, (***) Hampshire (***) kregen we spontaan vier flesjes water mee. Zij wist ons ook nog te behoeden voor verkeerd lopen. In onze routebeschrijving staan natuurlijk niet de lokale en tijdelijke wegversperringen. Dus nu konden we mooi via een omweg lopen, waarbij we een man tegenkwamen aan wie we vertelden dat we bij Maria, de schapenboerin, geweest waren. Laat dat nu zijn vrouw zijn!

De goede aanwijzingen van Maria konden niet verhinderen dat we bij een fietstunnel en een ingewikkelde wegkruising hopeloos verdwaalden. Gelukkig ging de Sint Jakobskerk van Borsbeek toevallig ook luiden toen we kwamen aangelopen. Dat gaf ons weer de zekerheid dat we goed zaten op onze route. Bij die kerk is een alleraardigste Stadsherberg, *De Valk*, met een aparte, vriendelijke en humoristische waard. Die vertelde dat hij in Ridderkerk gewoond had, en met een Nederlandse vrouw getrouwd was geweest. We hebben voor hem "*t Haantje van de wijne*" gezongen. Ze hadden ook de lekkerste cappuchino van de omtrek, met héél véél slagroom. En ik weet niet of het kwam doordat de kerk van Sint Jakob

vlakbij was, maar de kersen die ik diezelfde morgen bij Sint Jakob 'besteld' had, kwamen in de vorm van een verrukkelijke kriekenvlaai tot ons!

We mochten de bagage even bij de Stadsherberg achterlaten om naar een supermarkt te lopen. Nou, die was minstens twee kilometer verderop, aan de andere kant van het dorp. Daar hebben we wel lekkere baba-met-rum (soort toetje) voor het thuisfront gekocht. In Utrecht schijnt aan de Amsterdamse Straatweg, over het kruispunt met de Marnixlaan, een ijstentje te zitten dat ijs verkoopt met die smaak. En daar schijnen sommige mensen dan weer aan verslaafd te zijn..... *** Bij thuiskomst meende de ijscoman in Utrecht dat we echt niet helemaal naar België hoefden voor het lekkerste ijs! ***

Ik had al gezegd dat Stephanie dol is op dieren, planten en vlinders. Dus ik keek niet meer gek op toen ze een gesprek aanging met een ezel. En ook niet toen we een paar minuten later voor die ezel samen een Provençaals trouwèreliedje aan het zingen waren: *A l'entrada del tens clar, Eya.....* Het Eya werd natuurlijk vanwege de ezel: IE-IE-AA. We dachten dat de ezel het wel kon waarderen. *** Hij rende in ieder geval zeer enthousiast door zijn weitje. ***

...De slaapplek voor deze nacht wisten we al. In het boekje stonden de gegevens van Gemeenschap De Brug, Kapucijnenvest 16 in Lier. Een soort gemeenschappelijk huis, als het ware een open klooster, voor Zusters en leken. In Utrecht ken ik zo'n zelfde type samenleving bij de Nikola-Communititeit. Ik vind het een mooie manier van spiritueel leven. Toen we bij het plaatsnaambord van Lier waren aangekomen, hebben we eerst naar De Brug gebeld en daarna het gehele Jakobslied gezongen (aardig wat coupletten, hoor). In de tussentijd reed Zuster Lilian onze kant op, om onze bagage op te komen halen. Dat was fijn! We wilden echter persé het laatste stuk zelf lopen. Stephanie op haar tandvlees, door de blaren die bij haar aan het ontstaan waren. *** In feite hadden we die dag een dubbele etappe afgelegd om onze slaapplek te kunnen bereiken. *** Maar ik had ook last van mijn schoudergordel, door de 15 kilo die erop rustte (ondanks de riem). We voelden ons gered. We liepen zelfs enigszins te zwalken door onze lichtheid....

Ons wachtte een gastvrije ontvangst, en een super diner. Soep met verse groenten en erwten en balletjes. Aardappels met boontjes en kabeljauw in wittewijnsaus en dille. Toetje met yoghurt en rode bessen uit eigen tuin. Zelfgebakken koekjes. Als dat geen geschenk uit de hemel was! Met dank aan Sint Jakob, en eventueel nog andere heiligen die daarboven actief voor ons waren, maar waarom lieten jullie die lieve zuster Lilian nou door een bij gestoken worden???

We hebben na de maaltijd een avondconcertje gegeven. Het liedje over lekker eten: *Quand je vois hiver retourner*. Met de doedelzak: *Ave maris stella*, de Trotto en het Palestinalied *Nun allererst lebe ich mir werte*. Omdat het nog zomer was: *Sumer is icumen in*, waarbij we de tafelenoten allemaal aan het zingen kregen, van de ostinate figuur *Sing cuccu, now sing cuccu*. Het middeleeuwse Marialiedje met een eigen melodie *I sing of a maiden that is makeless*. Tot slot de mondharp. Altijd verrassend. Bijzonderheid: Eén van onze gastheren, Geert Hendrix, is docent aan het Antwerps Conservatorium, en zodoende collega geweest van mijn blokfluitdocent (mijn "Meester") Baldrick Deerenberg. Inmiddels is Baldrick met pensioen, dus hij kon niet echt vertellen hoe het nu met mijn oud-docent gaat.

Onze overige gastvrouwen en -heren heetten Zr. (Gode)Lieve, Zr. Lilian, Marie-Thérèse, Vicky en Griet, Geert en Goele, Johan (de organist), en de moeder van Geert: Stefke. Zij was ook op bezoek. *** Wat een bijzondere groep aardige en zorgzame mensen. We voelden ons zeer welkom! ***

De achtste en laatste dag Om 7 uur was er een klopp op de deur. Om 7.30 uur konden wij de lauden, het morgen-lof, bijwonen. Dat vonden wij een mooi begin van onze laatste dag. Er was speciaal voor ons een psalm gekozen (25) waarin sprake is van *tamboerijenslag*. En verderop kwam de Jakobsweg voor in een lied. Geert citeerde een tekst van Augustinus. *"Bemin, en doet wat ge wilt"*. Het kwam op het volgende neer: alles wat je ook maar doet, doe het IN LIEFDE en UIT LIEFDE. Dan kan het alleen maar goed zijn.... Nou, als leuze van de dag is dit natuurlijk al sterk, maar het kan zo het motto van een heel leven zijn. Als ik het nu over drie

weken, maanden of jaren nog maar weet! Er was mooie zang van Goele, en mooi orgelspel van Johan.

Het ontbijt bracht weliswaar niet het gekookte eitje waar Stephanie zo naar verlangde, maar wel heerlijke omelet. Dus tóch weer verhoord, maar net anders dan verwacht. Toen iedereen uitgeeten was, gaven we de bellenband, wat zeer gewaardeerd werd. *** Er werd druk overlegd waar hij het beste opgehangen kon worden. *** En toen kwam Geert nog met een woordspelletje, omdat we bepaalde Vlaamse uitdrukkingen bespraken, zoals ergens 'geraken' in plaats van ergens aankomen (bv. in stad of dorp). *** Of, wat we ook leuk vonden klinken: een straat 'dwarsen', in plaats van oversteken. *** (De uitdrukking: een 'dwars kind' krijgt hier een heel andere betekenis.....)

Wat staat hier? *"Sachiez belle ; ni savons belle; senu patient!"*

En toen naar aanleiding van het Antwerps dialect: *"Ettalamoi? Jadtalammettoi! Attalammoijet!"* (Betekenis te vragen bij Stephanie of Helma)

We gingen zonder bagage rondlopen in Lier. Een mooi stadje! In de Sint Jacobskapel hebben we 3 kaarsjes gebrand. Eén voor het Gasthuis, een tweede voor onszelf, en een derde voor onze partners thuis. Bij het bureau voor Toerisme hebben we een stempel gehaald – staat toch leuk in de Compostela-pas, vind je niet, Steph? Ze hebben ook nog een foto van ons gemaakt voor een nieuw toeristisch informatieblad.

De Gummariskerk is genoemd naar een heilige uit de achtste eeuw, waarvan ik nog nooit had gehoord. Hier bekeken we een zilveren vat (***) van 800 kilo! (***), een mini-kopie van de lijkwade van Turijn, een altaarstuk, en ex-voto's van koeien, paarden en benen. Voor de genezing van allerlei soorten breuken, van beenbreuken tot echtbreuken, kon schutspatroon Gummaris aangeroepen en ingeschakeld worden. Zelf was hij gescheiden van een kwaadaardige vrouw. Eén van de legendes gaat als volgt: zijn vrouw laat een boom omhakken, terwijl het zeer heet is, en de schaduw van de boom juist een welkome verkoeling aan de arbeiders geeft. Gummaris bindt zijn riem om de boom, en de boom komt weer tot leven. Een andere verhaal vertelt hoe Gummaris een bron laat

ontspringen door met een pelgrimsstaf op de grond te slaan. Heden ten dage worden pelgrims in deze kerk gezegend door een riem over hun schouders te leggen. Wie weet, volgende keer...?? Wat de breuken betreft: de enige Cantiga de Santa Maria die we deze reis samen zingen, is *Como poden per sas culpas*. Hierin wordt verhaalt hoe iemand die vijf jaar lang niet kon lopen, plots genas. Hij had om genezing gevraagd bij de Heilige Maagd, en beloofde om elk jaar een blok was naar Salas te brengen, waarop het wonder geschiedde.

De moeite van de onderste ledematen lijkt wel één van de 'Leidmotiefjes' van deze tocht te zijn: het paard met koliek, Ils met haar enkel-prothese, het lied *Como poden*, en Gummaris, de Heilige van de been- en botbreuken.....

Verder hadden ze in de kerk aardig wat kantwerk, waaronder een heel fijn gekante doek met het Lam Gods. Hebben we tóch nog een Lam Gods gezien, want in de OLV-kathedraal in Antwerpen hadden we niet het geduld gehad om te gaan kijken naar het drieluik van Jan van Eyck met dezelfde naam.

In Lier is ook een prachtig Begijnhof, een stadje-binnen-een-stad. Mijn fototoestel was 'op', dus ik heb er helaas geen foto's meer van kunnen maken. Misschien volgende keer, als we in Lier gaan beginnen aan de volgende etappe.

We wilden persé ijs kopen, maar moesten daar voor ons gevoel vééél te lang voor lopen! Maar we hielden vol. Ook heb ik Lierse Knakjes (dat zijn natuurlijk sigaren) voor Juliën gekocht.

Voordat we onze bagage gingen ophalen, kregen we nog thee van Zr. Lilian. We gaven haar 3 kalanchoë-plantjes, rood, wit en rose. En één van de laatste kaarten, die ik had meegenomen om uit te delen. Een kaart van verteller Hans van Woerkom, met Onno van Tongeren en mijzelf erop, die ooit gemaakt was voor de vertelvoorstelling over Jacoba van Beieren. Helaas staat Stephanie daar niet op, maar het was steeds wel leuk om iets ter herinnering te kunnen weggeven van onszelf. Misschien dat we een volgende keer één van onze foto's kunnen vermenigvuldigen.

Maar we denken dat we sowieso iets van onszelf hebben weggegeven tijdens deze wandeling / pelgrimstocht. We hebben de wereld gedurende 8 dagen een klein beetje mooier gemaakt, denken we. En we hebben ook heel veel teruggekregen in de vorm van de mooie reacties, de ontmoetingen, de gesprekken en gesprekjes. Het was regelmatig wel zwaar. Wat is zwaarder dan lopen met een mand van 15 kilo??? Juist, STILSTAAN met 15 kilo!!

Als een rode draad door de hele tocht loopt het stilstaan bij iets heiligs: een heilige, een kerk, een kaarsje, een gebed, een vraag, een lied.....en dan later bemerken dat je vraag beantwoord is. Nu ik weer thuis ben, wil ik graag ook wat meer stilstaan bij mezelf, wat ik wil of nodig heb. Op weg lijkt dat makkelijker te gaan, vanwege de noodzaak de weg te vinden en een plek waar je veilig kunt slapen. Maar wat is er nu makkelijker dan thuis een kaarsje aan te steken en een lied te zingen? Alleen moet ik er wel aan denken, om de kaars weer uit te blazen als ik wegga, toch, Juliën?!

Dank aan alle mensen die deze tocht mogelijk hebben gemaakt. Onze gastvrouwen en gastheren, en allen die ons onderweg korter of langer hebben aangesproken.

Tot slot wil ik Stephanie heel hartelijk danken voor de fantastische wandelpartner die zij wilde zijn en die ze was. Eens een pelgrim, altijd een pelgrim; eens een pelgrimsgenoot, altijd een pelgrimsgenoot. Dat we elkaar eigenlijk niet eens kenden, en zo'n goede week met elkaar hadden, dat is toch ook een wonder!

*** Daar sluit ik (Stephanie) mij helemaal bij aan. Ik vond het een bijzondere en mooie ervaring. Ik was verbaasd over hoe mijn lichaam zich gehouden heeft, zeker met de zo-goed-als-niet-aanwezige fysieke conditie. Ik heb tijdens de tocht een paar keer gedacht aan een artikel in 'de Jacobsstaf' (uitgave van Nederlands St. Jacobsgenootschap). Hierin stond hoe je jezelf weer energetisch op kunt laden tijdens het wandelen. Alleen al hieraan denken hielp.

Maar ook voor iemand, die houdt van alleen-zijn en rust, gaf het bijna dag en nacht optrekken met Helma wonderbaarlijk geen problemen. Dat zegt

zeker iets over de persoon die zij is. Ook vond ik het erg fijn om samen muziek te maken, en weer nieuwe liedjes te leren. Ik ben benieuwd of, en wanneer we ooit in die grote kathedraal van Santiago gaan aankomen. ***

Dordrecht, september 2013

Helma Hartman en

*** Stephanie Laddrak ***